

RƏQƏMSAL İQTİSADİYYATIN ÜSTÜNLÜKLƏRİ VƏ ÇATIŞMAZLIQLARI

Daxil olub: 11 may 2022-ci il
Qəbul olunub: 9 iyun 2022-ci il
Received: 11 May 2022
Accepted: 9 June 2022

Şirin Ramazanova
doktorant, UNEC
ramazanova.shirin@mail.ru

Xülasə

Məqalədə rəqəmsal iqtisadiyyat anlayışı və onun mahiyyəti açıqlanmışdır. Tədqiqatın məqsədi rəqəmsal iqtisadiyyatın üstünlüklərini və çatışmayan cəhətlərini aşkar etmək və müqayisəli araşdırmaq, çatışmazlıqların aradan qaldırılması imkanlarını səciyyələndirməklə onların reallaşdırılması istiqamətlərini müəyyən etməkdir. Tədqiqat prosesində müşahidə, müqayisəli təhlil və məntiqi ümumiləşdirmə üsullarından istifadə olunmuşdur. Tədqiqatın əhəmiyyəti əldə edilən nəticələrin iqtisadi proseslərin reallaşdırılmasında nəzərə alınma, rəqəmsal iqtisadi inkişafın səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi zamanı istifadə oluna bilməsi ilə müəyyən olunur. Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi ondadır ki, rəqəmsal iqtisadiyyatın üstünlükləri və çatışmazlıqları xarakterizə olunmuş, çatışmazlıqların aradan qaldırılması imkanları aşkar edilməklə onların reallaşdırılması istiqamətləri müəyyən edilmişdir.

Açar sözlər: *rəqəmsal iqtisadiyyat, rəqəmsal texnologiyalar, kommunikasiya, rəqəmsal iqtisadiyyatın üstünlükləri və çatışmazlıqları.*

ПРЕИМУЩЕСТВА И НЕДОСТАТКИ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ

Ширин Рамазанова
докторант, UNEC
ramazanova.shirin@mail.ru

Резюме

В статье разъясняется понятие цифровой экономики и ее сущность. Цель исследования - выявить и сравнить преимущества и недостатки цифровой экономики, охарактеризовать возможности преодоления недостатков, определить направления их реализации. В процессе исследования использовались методы наблюдения, способы сравнительного анализа и логического обобщения. Актуальность исследования в том, что полученные результаты могут быть использованы при оценке эффективности развития цифровой экономики с учетом преимуществ и недостатков цифровой среды при реализации экономических процессов. В результате исследования охарактеризованы преимущества и недостатки цифровой экономики, а также показаны направления преодоления недостатков

цифровой экономической среды. Оригинальность и научная новизна исследования в выяснении преимуществ и недостатков цифровой экономики, выявлении возможности преодоления недостатков, определении направления их реализации.

Ключевые слова: цифровая экономика, цифровые технологии, коммуникация, плюсы и минусы цифровой экономики.

ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF THE DIGITAL ECONOMY

Shirin Ramazanova
PhD student, UNEC
ramazanova.shirin@mail.ru

Abstract

The article explains the concept of digital economy and its essence. The purpose of the study is to identify and compare the advantages and disadvantages of the digital economy, to characterize the possibilities of overcoming the shortcomings, to identify areas for their implementation. Observation, comparative analysis and logical generalization methods were used in the research process. Significance of the application of the research - the obtained results can be used in assessing the effectiveness of digital economic development, taking into account the advantages and disadvantages of the digital environment in the implementation of economic processes. As a result of the research, the advantages and disadvantages of the digital economy are characterized, and the directions of overcoming the shortcomings of the digital economic environment are shown. Originality and scientific novelty of the research - the advantages and disadvantages of the digital economy have been clarified, opportunities for overcoming the shortcomings have been identified, and the directions for their implementation have been identified.

Keywords: digital economy, digital technologies, communication, Advantages and disadvantages of the digital economy.

Giriş

XXI əsrin ilk onillikləri rəqəmsal iqtisadiyyatın sürətlə inkişaf etdiyi dövrdür. Rəqəmsal texnologiyalar cəmiyyətin həyatının bir hissəsinə çevrilib və demək olar ki, insanların fəaliyyətlərinin bütün sahələrini əhatə edir. Rəqəmsallaşma proseslərinin intensivləşdiyi hazırkı dövrdə onun iqtisadi məqsədə uyğunluq baxımından qiymətləndiril-

məsi vacibdir. Bunun üçün rəqəmsal mühit haqqında yaranmış təsəvvürlərin tamamlanmasına ehtiyac vardır. Bu məqsədlə həmin mühitin iqtisadi reallıqda görünən və görünməyən çatışmazlıqlarının tədqiq edilməsi zəruridir. Rəqəmsal iqtisadiyyatın bir çox üstünlükləri və çatışmazlıqları var. İnformasiya cəmiyyətinin aktual olduğu bir dövrdə rəqəmsal iqtisadiyyat ilk növbədə insanlara vaxta qənaət etməyə yardımçı olur. Rəqəmsal iqtisadiyyat sayəsində əmək məhsuldarlığı artır, məhsulun maya dəyəri azalır, istehsal və rəqabət artaraq iqtisadi inkişafa və iqtisadi artıma nail olunur. Bununla bərabər, rəqəmsal iqtisadiyyatın çatışmayan tərəfləri də mövcuddur. Rəqəmsal iqtisadiyyatın çatışmazlıqlarını aradan qaldırmaq dövrümüzün ən aktual problemlərindən biridir. Bununla belə, həmin çatışmazlıqlar kifayət qədər tədqiq olunmamışdır.

Rəqəmsal iqtisadiyyat və onun üstünlükləri

Müasir dünyada rəqəmsal iqtisadiyyat ən aktual və ən çox müzakirə olunan anlayışlardan biridir. Rəqəmsal iqtisadiyyat anlayışını izah etmək üçün bir neçə yanaşma mövcuddur. Bu yanaşmalardan birinə əsaslanaraq deyə bilərik ki, “rəqəmsal iqtisadiyyat informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının vasitəsiylə yaradılan iqtisadi, sosial və mədəni əlaqələr sistemidir. Rəqəmsal iqtisadiyyat rəqəmsal texnologiyalara əsaslanan iqtisadi fəaliyyətdir. Rəqəmsal iqtisadiyyat bütün proseslərin avtomatlaşdırılması və məlumatların emalı texnologiyaları vasitəsiylə müasir iqtisadiyyatın effektivliyini artırır” [1, s.31].

Dünya davamlı olaraq “dəyişir, texnologiyaların kəşfi və qloballaşma prosesində iqtisadiyyatda rəqəmsal transformasiya yaranır. Rəqəmsal iqtisadiyyat internet və digər rəqəmsal kommunikasiya texnologiyaları tərəfindən dəstəklənərək insanlar, müəssisələr, cihazlar, məlumatlar və proseslər arasında gündəlik milyardlarla əlaqə nəticəsində yaranır” [6].

“Rəqəmsal iqtisadiyyatın sosial və iqtisadi cəhətdən bir çox üstünlükləri vardır. Rəqəmsal iqtisadiyyat əmək məhsuldarlığının artmasına, məhsulun maya dəyərinin azaldılmasına, istehsalın, rəqabətin artmasına, iqtisadi inkişafa və iqtisadi artıma nail olur. Rəqəmsal iqtisadiyyat qiymətlərə birbaşa təsir göstərir, məhsul və xidmətlərin dəyərini azaldır” [5, s.11]. Kompüterlər insana çox vaxt tələb edən monoton işi öz üzərinə götürür. İşçilər onlar üçün daha vacib olan işləri görür. Məsələn, 1990-cı illərdə mühasiblərə maaşları hesablamaq və sonra hesabat hazırlamaq və çap etmək üçün çox vaxt lazım olurdu. Bunu etmək üçün bir neçə gün lazım idi. İndi hər bir mühasibin 1C proqramı quraşdırılmış kompüteri var. Proqram özü işçilərin maaşını hesablayır və qaydalara uyğun olaraq avtomatik hesabat yaradır. Bir neçə günlük çətin hesablamalar əvəzinə mühasib bir neçə saat sərf edir. Nəticədə əmək məhsuldarlığı artır.

Rəqəmsal iqtisadiyyat elementar xidmət seçimindən tutmuş sosial əhəmiyyətli problemlərin həllinə qədər müştərilərin ehtiyaclarına istiqamətlənir. Fiziki və hüquqi

şəxslər tərəfindən istənilən xidmətin əldə edilməsi prosesini sadələşdirir. İnformasiya texnologiyalarının inkişafı sayəsində təchizatçı birbaşa alıcı ilə qarşılıqlı əlaqədə ola bilər. Bu zaman vasitəçiləri cəlb etməyə ehtiyac yaranmır. Demək olar ki, hər şeyi (ərzaq məhsullarından tutmuş biletlərə, güzəştlərdən tutmuş pasporta qədər) onlayn sifariş etmək olur.

“Rəqəmsal iqtisadiyyat dolayı yolla biznesin təhlükəsizliyini, səmərəliliyini və proqnozlaşdırılmasını təmin edir. Tədarükçüləri, işçiləri və maraqlı tərəfləri bir-birinə bağlayaraq daha yaxşı ünsiyyətə şərait yaradır. Buna görə də, biznes rəqəmsal iqtisadiyyatı mənimsəməklə daha yaxşı fəaliyyət göstərə bilər” [8].

Rəqəmsal iqtisadiyyatın meydana gəlməsi ilə bir çox yeni tendensiya və startap ideyaları yaranmağa başladı. “Ətrafa nəzər salsaq görürük ki, hər bir şirkət rəqəmsal dünyada iştirak edir. Buna ən böyük nümunələr Google, Apple, Microsoft, Amazon, Alibaba, Facebook, eBay, Uber, Didi Chuxing və Airbnb şirkətləridir. Yeni startap ideyalarının, tendensiyaların, sənayelərin doğulması - rəqəmsal xidmətlər, proqram təminatı, texnoloji tədqiqatlarla bağlı bütün layihələrə investisiya qoyuluşunda kəskin artım müşahidə olunur” [4, s.8]. Bu proses yeni iş yerlərinin açılmasına, əmək məhsuldarlığının artmasına şərait yaradır.

Rəqəmsal iqtisadiyyatın yaranması ilə “virtual pulun” (kriptoalyutanın) yaranmasını müşahidə edirik. İnsanın gördüyü mexaniki işlər robot texnologiyaları vasitəsilə asanlıqla əvəz olunur. Nəticədə vaxta qənaət olunur və əmək məhsuldarlığı artır. Müasir dünyada rəqəmsal texnologiyalar tətbiq edən firmalar inkişafın mənbəyi rolunu oynayır. Bu firmalar iqtisadiyyatı rəqəmsal resurslarla təmin edirlər. Rəqəmsal texnologiyaların tətbiqi investisiya mühiti və biznesin inkişafına müsbət təsir göstərir.

“Rəqəmsallaşma proseslərinin intensivləşməsi qlobal şəbəkə imkanları ilə bağlıdır. Eyni zamanda bu proseslər İnternetdən istifadəni təşviq edir. Bu gün işlərin çoxu internetdə və ya internet vasitəsilə həyata keçirilir. Buna görə də, texnologiyalara qoyulan investisiyalarda külli miqdarda artım müşahidə olunur. Beləliklə, avadanlıqlara, texnoloji tədqiqatlara, proqram təminatlarına, xidmətlər və rəqəmsal rabitə və s.-yə tələbat artdıqca, dünya üzrə idxal və ixraca da təsir göstərir” [8].

“Rəqəmsal iqtisadiyyatın inkişafı ilə elektron ticarətin (e-ticarət) də əhəmiyyəti artır və getdikcə bazarları daha çox əhatə edir. Rəqəmsal iqtisadiyyatda alış, satış, paylaşdırma, marketinq, istehsal və s. ilə bağlı hər bir tapşırıq indi daha asandır” [6]. Onlayn biznesə keçən və dəyişiklikləri qəbul edən firmalar elektron formaya keçdikləri üçün xərclərini azaltmış olur. Birbaşa satışlar artır, satış, marketinq, nəqliyyat və logistika xərcləri azalır. Nəticə olaraq firmalar daha sürətlə inkişaf edir.

Hal-hazırda məhsullar və xidmətlər bizə elektron olaraq təqdim olunur. Hər hansı bir məhsulu almaq üçün bazara getməyə ehtiyac qalmır. Hətta xidmətlər də internetdə mövcuddur. Əgər filmə baxmaq istəyiriksə, onu onlayn olaraq ala və ya yükləyə,

banka baş çəkmədən istənilən şəxsə ödəniş edə bilərik. Çünki məhsul və xidmətlər indi rəqəmsaldır.

Rəqəmsal iqtisadiyyatda bütün əməliyyatlar onlayn baş verir. “Alışlar haqqında məlumatlar vergi orqanlarına ötürülür. Qeyri-qanuni gəlirlərin həcmi azaltmağa, korrupsiya və saxtakarlıq sxemlərinə qarşı mübarizə aparmağa kömək edir” [6]. Bu yolla bazarda korrupsiyaya, gizli iqtisadiyyata şərait yarada biləcək nağd pula ehtiyac qalmır. Bu proses iqtisadiyyata şəffaflyq gətirir.

Rəqəmsal iqtisadiyyat inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün yeni imkanlar açır. Məsələn, Hindistandakı kompüter proqramçıları öz əməklərini asanlıqla qərblə həmkarlarına təklif edə bilər ki, bu da Hindistanda yeni iş imkanlarına və yüksək gəlir əldə olunmasına səbəb ola bilər.

Rəqəmsal iqtisadiyyat COVID-19 virusunun yayılması zamanı aktual məsələ olmuşdur. Rəqəmsal texnologiyalar olmasaydı, iqtisadi aktivliyin azalması daha da çox nəzərə çarpardı. Rəqəmsal iqtisadiyyat evdən işləyən və iş saatlarında daha çox məhsuldar olan insanlara daha geniş imkanlar verdi. “Evdən işləmək virusun yayılmasını azaltdı. Onlayn iş rejimi həmçinin nəqliyyat sıxlığını və ekoloji çirklənməni azaltmağa kömək edə bilər” [7].

Rəqəmsal iqtisadiyyat texnologiyadan asılı olduğu üçün bir çox mexaniki iş yerləri robot texnologiyaları tərəfindən tədricən əvəz edilir. Dolayısı ilə bu proses iş yerlərinin itirilməsi ilə nəticələnir. Lakin bu prosesə uzunmüddətli zaman kəsiyində baxsaq görərik ki, insanlar müəyyən zaman texnika və texnologiyaların tətbiqi sayəsində iş yerlərini itirir. Lakin bir qədər sonra yeni iş vərdisləri və bacarıqları tələb edən müasir ixtisaslı işçilərə ehtiyacı olan yeni innovasiyalı iş yerləri yaranır. Beləliklə bu proses davam edir. Daim yeni ixtisas və peşələr yaranır. Köhnə ixtisas və peşələr robotlar tərəfindən yerinə yetirilir. Ona görə də müasir dövrdə təhsilin daim inkişafda olması, hətta deyərdik ki, rəqəmsallaşmadan bir addım öndə olması aktual məsələdir. Məsələn, müasir taksi şirkətləri dispetçerlərin işini kompüter proqramları ilə əvəz edəndə, bir çox insan iş yerini itirir. Lakin bir müddətdən sonra kompüterləşmə nəticəsində daha çox sifariş qəbul olunduğu üçün dövriyyədə olan taksilərin sayı artır və beləliklə əvvəlkindən də artıq və keyfiyyətli yeni iş yerləri yaranır. Kompüter və robot texnologiyaları adətən daha monoton və mexaniki işləri əvəz edir. Daha ixtisaslı və elmtutumlu işlər üçün yüksəkixtisaslı işçilər tələb olunur. “Hal-hazırda dünyada yeni peşələrə ehtiyac yaranır. Ehtimal olunur ki, bir çox peşələrin - hüquqşünas, həkim, jurnalist, mühasib, sığortaçı, kitabxanaçı, maliyyə təhlilçisi, vergi məsləhətçisi, vəkil, sürücü və s. üçün yaxın gələcəkdə tamamilə sıradan çıxma təhlükəsi yaranır. Eyni zamanda rəqəmsallaşma şəbəkə iqtisadiyyatı, blokçeyn texnologiyaları, verilənlərin təhlili, süni intellekt, üçölçülü istehsal, neyrotexnologiyalar kimi yeni peşə bacarıqlarına tələbi də artırır” [4, s.9].

“Sosial cəhətdən rəqəmsallaşdırma yoxsulluq səviyyəsinin aşağı salınması, tibbi xidmətlərin keyfiyyətinin və əlçatanlığının artırılması, təhsilin qiymətinin aşağı düşməsi, əhalinin həyat səviyyəsinin artması və s. qeyd etmək olar” [2, s.31-32].

Rəqəmsal iqtisadiyyatın çatışmazlıqları

Rəqəmsal iqtisadiyyatın üstünlükləri olduğu kimi, onun çatışmayan cəhətləri də mövcuddur. Yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi, yeni peşə və iş yerlərinin yaranması fonunda digər ixtisaslar və bütöv sənaye sahələri, öz aktuallığını itirərək keçmişə çevrilir. Köhnə peşələr, avtomatik işlər robotlar tərəfindən görülür. Nəticədə yeni iş yerləri üçün daha ixtisaslı işçilər tələb olunur. Bu problemin qarşısını almaq üçün təhsilə və ixtisasartırmaya investisiyalar edilməlidir.

Rəqəmsal iqtisadiyyat üçün böyük investisiyalara ehtiyac yaranır. Güclü infrastruktur, yüksək fəaliyyət göstərən internet, güclü mobil şəbəkələr və telekommunikasiya – bütün bunlar böyük maliyyə vasitələri tələb edən, rəqəmsal iqtisadiyyatı şərtləndirən amillərdir. Beləliklə rəqəmsal iqtisadiyyat böyük xərc və investisiyalar tələb edir. Bütün bunlar çox vaxt aparıcı ağır bir prosesdir.

Rəqəmsal iqtisadiyyatın əsas problemlərindən biri informasiya sızması və qanunvericiliyin bəzi sahələrində hüquqi məhdudiyyətlərlə bağlıdır. Fırıldaqçılıq səviyyəsinin yüksək olması, məlumatların hüquqi, texniki, fiziki və kriptografik mühafizəsi baxımından informasiya təhlükəsizliyi təmin edilməlidir. İnsanların davranışlarına nəzarət etmək üçün onların şəxsi məlumatlarından qeyri-qanuni istifadə olunması problemini də bura aid edə bilərik.

Rəqəmsal uçurum - universal rəqəmsallaşma hər kəs üçün mümkün deyil. Adətən bu uçurum dünya üzrə regionlar arasında daha çox nəzərə çarpır. Məsələn, dövlət xidmətlərini əldə etmək üçün bir şəxsin internetə çıxışı olmalıdır. Bu, birbaşa, rifah səviyyəsindən asılıdır. Hər kəsin buna imkanı olmaya bilər. Bir sıra ənənəvi peşə və sənədlərin itməsi, istehsalın robotlaşması səbəbindən işçilərin ixtisası, yeni texnologiyalardan istifadəsində mövcud işçilərin iş bacarıqlarının olmaması, bəzi təbəqəyə aid olan vətəndaşların praktikada yeni texnologiyalardan istifadə etmək istəməməsi və ya edə bilməməsi, əmək qanunlarından yayınmaq və s. də rəqəmsal iqtisadiyyatın problemləri sırasındadır. Rəqəmsal iqtisadiyyat frilanserlikdən istifadə tendensiyası yaratdı. Məsələn, “Deliveroo və Uber sürücüləri ştatsız müqavilə ilə işə götürülmürlər. Bu proses firmalara əmək xərclərini azaltmağa, daha çevik olmağa imkan verir, lakin eyni zamanda işçilərin sağlamlıq sığortası və əmək hüquqlarının müdafiəsindən məhrum edir” [7].

Yeni startap ideyalar üçün potensialın böyük olmasına baxmayaraq, rəqəmsal iqtisadiyyatın bir çox aspektləri inhisar gücünə malik olan firmaların hökmranlığına çevrilib. Məsələn, “Amazon onlayn satış üçün bazarı küncə sıxışdırıb, yəni bir çox firma

Amazondan istifadə edən istehlakçıları əldə etmək üçün Amazon bazarından keçməli olur. Eynilə, Google və Facebook öz bazarlarında çox güclü brend loyallığı və bazar payı inkişaf etdiriblər. Bir neçə texnologiya nəhəngi bu sayədə yüksək gəlir əldə edib. Monopoliya gücü ilə Google onlayn reklam üçün yüksək qiymətlər tələb edir və Amazon ənənəvi kitab satıcılarını aşağı salmaq üçün bazar gücünə malikdir” [7].

“Ənənəvi kitab mağazası hər hansı bir lokal ərazi üçün mərkəz kimi çıxış edə bilər. Burada tədbirlər, kitab imzalamaları keçirə bilər və fərdlər canlı olaraq kitablara baxmaq təcrübəsindən həzz ala bilərlər. Rəqəmsal alternativ ənənəvi firmaları alt-üst etməklə, köhnə dəbli kitab dükənləri fəaliyyətini dayandırmağa məcbur edir. Kitablara daha ucuz olsa da, biz satıcılar və alıcılar arasında fiziki qarşılıqlı əlaqəni itirmişik ki, bu da alış təcrübəsinin mühüm aspektidir” [7].

Nəzəri olaraq internet vaxta qənaət edə bilər. Məsələn, avtobusların hərəkət vaxtlarını internetdə axtarmaq kağız nüsxələrdə axtarmaqdan daha asandır. Həmçinin məlumatın böyük həcmi bizim məlumatın içində boğulmağımıza və əslində ehtiyacımız olanı görməməyimizə səbəb ola bilər. Daha çox seçim mütləq daha yaxşı nəticələrə səbəb olmur. Çətinləşdirici nəticələrlə qarşılaşdıqda qərar vermək üçün daha çox vaxta tələbatımız yaranır.

“Rəqəmsal iqtisadiyyat inkişafın sürətini artırır və bir çox ənənəvi firmaların işini dayandırmasına səbəb olur. Süni intellektin yüksəlişi xidmət sektorunun da iş yerlərini təhlükəyə salır. Nəzəri olaraq yeni texnologiya fəaliyyət növlərinin dəyişməsinə səbəb olur” [3]. Lakin ümumi işsizlikdə kəskin artım olmur. Bununla belə, rəqəmsallaşmanın sürəti struktur işsizliyə səbəb ola bilər, bəzi bacarıqsız işçilər isə getdikcə daha çox ixtisaslı işçilərə uduzurlar. Böyük texnoloji firmalar inhisar gücü ilə birləşərək cəmiyyətdə artan bərabərsizliyə və ədalətsizlik hisslərinə səbəb olur.

Rəqəmsal iqtisadiyyatın ekoloji problemlərin qarşısını aldığına nəzərdə tutduğunu düşünmək bir qədər yanlışdır. Məlumat mərkəzləri elektrik enerjisindən istifadə edir və CO2 emissiyalarına səbəb olur. ABŞ-da məlumat mərkəzləri 2014-cü ildə elektrik enerjisindən istifadənin təxminən iki faizini təşkil edirdi. Daha böyük potensial xərclər rəqəmsal iqtisadiyyatın köhnəlmiş texnikaların atılmasına təsir etməsidir. Məsələn, mobil telefonların və kompüterlərin köhnəməsi nəticəsində istehlakçıları yeni modellər almağa həvəsləndirmək xammaldan daha çox istifadəyə səbəb olur.

“Rəqəmsal iqtisadiyyat mürəkkəb proseslər və texnologiyalar tələb edir” [9]. Platformaların qurulması və onlara qulluq üçün təlim keçmiş mütəxəssislər tələb olunur. Bu isə hər yerdə eyni səviyyədə təmin olunmur. Şəhər və kəndlər, inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələr arasında dərin fərqlər yaranır.

Biz artıq gündəlik olaraq qarşılıqlı əlaqədə olduğumuz cihazların və maşınların işini başa düşmürük. Müasir bir avtomobili düzəltmək artıq tək-cə mexaniki deyil, kompüterlə qarşılıqlı əlaqə deməkdir. Telefondan istifadə hər cür mürəkkəb problemləri həll

edə bilər. Kompüterin işində kiçik nasazlıqlar həm vaxt itkisinə, həm də xərcə səbəb ola bilər.

Rəqəmsal iqtisadiyyatın çatışmazlıqlarından biri də insanlarda həddən artıq arxayınlığın yaranmasıdır. “Ötən əsrin sonuncu onilliyində baş vermiş “dot-com” adlı mənfi təcrübəyə nəzər salaq. “Dot-com” təcrübəsi qlobal şəbəkədən yararlanmaq üçün onlayn biznesə investisiya qoyuluşlarının sürətlə artması və gözlənilməz tənəzzül kimi tarixə düşmüş bir hadisədir. Həmin illərdə əldə edilən külli miqdarda mənfəət investorların əks-reaksiyasını azaltmışdı. Əsas indikator kimi investorlar NASDAQ indeksini istifadə edirdilər. 2000-ci ilin martında NASDAQ indeksinin kəskin aşağı düşməsi nəticəsində “dot-com” dövrü başa çatdı. Yüzlərlə şirkət müflis oldu və investorlar bu istiqamətə marağı itirdilər. “Dot-com”un tənəzzülə uğramasının əsas səbəbləri sırasında şəbəkə texnologiyalarının xarakteristikaları demək olar ki, qeyd olunmurdu. İflasın əsas səbəblərinə monetarist siyasətin xarakteristikaları aid edilir. Təhlilçilərin o zamankı mövqeyinə görə baş verən hadisə ucuz pullar, yüngül kapital, bazarda həddən artıq arxayınlıq və xalis möhtəkirdən asılı idi. “Müasir rəqəmsal texnologiyaların və ümumilikdə rəqəmsal iqtisadiyyatın perspektivlərini qiymətləndirmək baxımından “dot com”un taleyinin təkrar olunmasının qarşısını almaq üçün ekspertlər bu işə cəlb olundu” [2, s.27].

Rəqəmsal iqtisadiyyatın çətinliklərinin aradan qaldırılması dövrümüzün əsas problemlərindəndir. Bunun üçün:

1. İlk öncə hədəflər təyin edilməli və komandaya işləmək üçün məqsəd verilməlidir. Yaxşı nəticə əldə etmək üçün uğur qazanmaq üçün şirkətin məqsəd və vəzifələri aydın olmalıdır. Rəqəmsal strategiya formalaşdırılmalıdır.

2. İşçilərin yeni təcrübə, ixtisas və peşəyə yiyələnməsinə, yeni vərdiş və bacarıqların formalaşmasına şərait yaratmaq lazımdır.

3. Bildiyimiz kimi, rəqəmsallaşma investisiya tələb edir. Hər hansı bir strategiya qurmamışdan əvvəl büdcəni ona uyğun və ağıllı şəkildə istifadə etmək lazımdır. Çünki şirkətin güclü təməli büdcəyə əsaslanır.

İqtisadiyyatın inkişaf etməsi üçün bazar və sənaye sahələrinin cari vəziyyətinin dəqiq qiymətləndirilməsini təmin edən texnologiyalara ehtiyac var. Həmçinin bu texnologiyalar milli və dünya bazarlarının konyunkturunda baş verən dəyişikliyə operativ reaksiya verilməsi və onların inkişafının effektiv proqnozlaşdırılmasını təmin etmək üçün də lazımdır.

“Hal-hazırda bütün dünyada rəqəmsal iqtisadiyyat sürətlə inkişafı edir. Buna görə də, ölkələr rəqabət qabiliyyətliliyini qorumaq üçün rəqəmsallaşmanın səviyyəsini qaldırmağa çalışırlar” [10]. Rəqəmsal iqtisadiyyat texnoloji inqilabın bir hissəsidir. Nə qədər ki, bu, aktualdır, dünya inkişaf edəcək: yeni peşələr yaranacaq və köhnələr yox

olacaq, pul elektronlaşacaq, kompüterlər və robotlar insanların işlərinin çoxunu yerinə yetirəcəkdir.

Nəticə

XXI əsrə rəqəmsal iqtisadiyyat olmadan təsəvvür etmək mümkün deyil. Demək olar ki, insan fəaliyyətinin bütün sahələrinə nüfuz etmiş rəqəmsallaşma insanların yaşam tərzlərini dəyişir və asanlaşdırır. Rəqəmsal iqtisadiyyatın bir çox üstünlükləri ilə yanaşı, çatışmayan cəhətləri də mövcuddur. Bu çatışmazlıqları aradan qaldırmaq hal-hazırda ən aktual problemlərdəndir. Rəqəmsal strategiya formalaşdırmaq, yeni və yüksəkixtisaslı kadr tələb edən iş yerlərinə kadr çatışmazlığını bərpa etmək üçün elm və təhsilin inkişafına xüsusi diqqət etmək lazımdır. Rəqəmsal iqtisadiyyatın vura biləcəyi zərbələrdən xilas olmaq üçün ehtiyatı əldən verməmək, böyük maliyyə xərcləri tələb edən rəqəmsal iqtisadiyyata investisiya edərkən bu vəsaitləri düzgün istifadə etmək də vacib məsələlərdəndir.

Ədəbiyyat

1. Balayev R.Ə. “Rəqəmsal iqtisadiyyat: mahiyyət və perspektivlər” *“Kooperasiya” jurn. №2[53], 2019 s. 28-33*
2. Balayev R.Ə. “Rəqəmsal iqtisadiyyat: miflər və yaxın keçmişin ibrətəməz təcrübəsi” Yanvar 2022 | Finansist
3. Əliyev Ə.Q. İKT-yə əsaslanan intellektual cəmiyyətin və iqtisadiyyatın formalaşması xüsusiyyətləri və inkişaf problemləri. *İnformasiya cəmiyyəti problemləri, 2021, №1, 43–55*
4. Muradov Ə.C. “Rəqəmsal iqtisadiyyat: mövcud vəziyyət və perspektivlər” “Rəqəmsal iqtisadiyyat: müasir çağırışlar və real imkanlar” mövzusunda beynəlxalq konfransın materialları <https://unec.edu.az/application/uploads/2015/02/R-q-misal-iqtisadiyyat-m-asir-a-r-lar-v-real-imkanlar-2020.pdf>
5. Sadıqov M.M., Balayev R.Ə. “Rəqəmsallaşma iqtisadi inkişafın strateji istiqaməti kimi” http://unec.edu.az/application/uploads/2021/06/UNEC-EX-2020-3-taza_3.pdf
6. Digital Economy <https://businessjargons.com/digital-economy.html>
7. <https://www.economicshelp.org/blog/164275/economics/the-digital-economy-pros-and-cons/>
8. <https://financeninsurance.com/digital-economy/>
9. Митченко А. “Цифровая экономика: достоинства и недостатки, перспективы развития и практика применения. Астраханский государственный архитектурно-строительный университет, научно-технический журнал. 2018, с.39-43
10. Шваб Клаус. Четвертая промышленная революция. Москва: Издательство «Э», 2017., 208 с., с. 16